

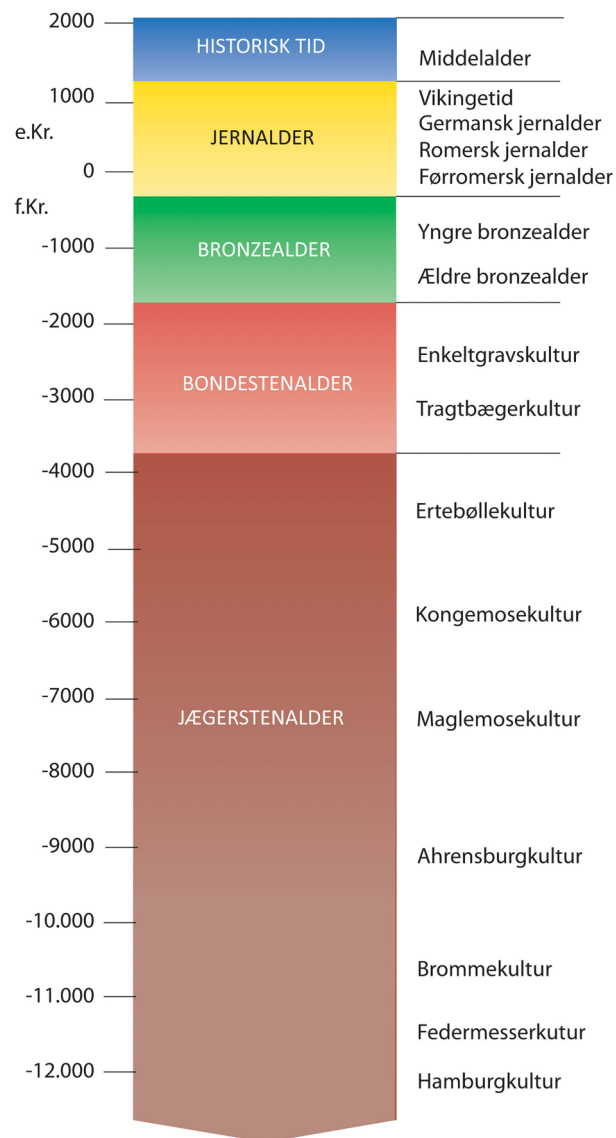
Sognegade 1-5, Mariager Udgravning af husrester fra senmiddelalderen

Arkæolog Jeanette Ladefoged Halkier

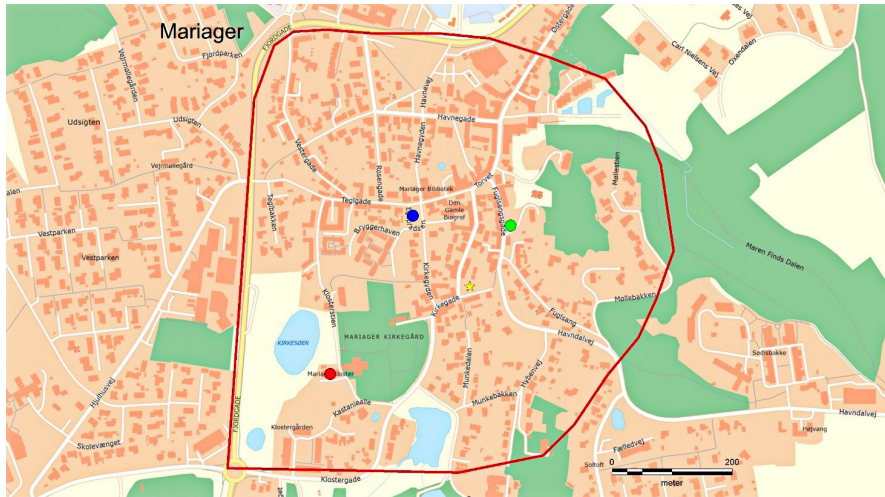
Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	3
Undersøgelsens resultater	4
Sammenfatning og perspektivering	5

Indledning

Sognegade 1-5 er beliggende i Mariagers middelalderlige bykerne. Lokaliteten har haft en central placering i byens middelalder- og renæssancetopografi, hvilket understreges af dens nærhed til bl.a. Mariager Kloster og byens nu forsvundne sognekirke Skt. Peder. Der haves kun ganske få holdepunkter for Mariagers middelalderlige udstrækning, og den her aktuelle undersøgelse kan derfor bibringe med ny viden om f.eks. Mariagers middelalderlige topografi.

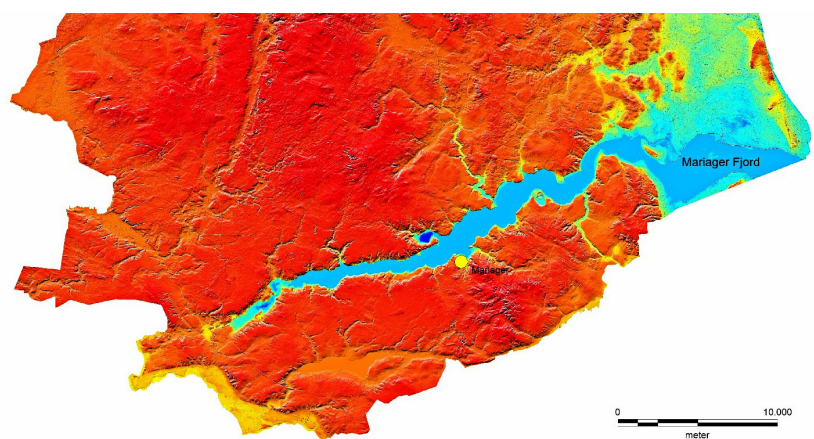
Moderne kort over Mariager med lokalitetens placering angivet med gul stjerne. Med rød streg er angivet kulturarvsarealet af national betydning for Mariagers middelalderlige bykerne. Desuden er med rød prik angivet Mariager Kloster, med blå prik beliggenheden for Skt. Peder Sognekirke og med grøn prik placeringen af en hvælvet renæssancekælder.

Undersøgelsens baggrund

Den arkæologiske undersøgelse blev udført i forbindelse med nybyggeri på grunden Sognegade 1-5, hvor ejendommen Sognegade 1 skulle opføres. Bygherre grundudgravede selv til den pågældende bolig. Den arkæologiske undersøgelse blev iværksat i forbindelse med konstatering af kulturhistoriske anlæg i et fjernvarmetracé til byggeriet.

Lokalområdets historie

Mariager er en lille købstad, beliggende på sydsiden af Mariager Fjord. Fjorden er en tunneldal skabt under sidste istid, og den skærer sig fra øst ca. 40 km ind i landskabet. Mariager Fjord består dels af en dyb inderfjord i vest, hvor stejle skrån timer omkranser fjorden og udgøres af istidslandskaber og -aflejringer, dels af en lavvandet yderfjord i øst, der opviser et fladt lavtliggende landskab med marine aflejringer, dannet efter sidste istid, inden den udmunder i Kattegat. Skrænterne langs Mariager Fjord er for størstedelens vedkommende skovklædte, blot afbrudt af fjordbyer som f.eks. Mariager.

Reliefkort over Nordjyllands Historiske Museums arkæologiske ansvarsområde i syd. Med gul prik er markeret Mariagers beliggenhed langs Mariager Fjord.

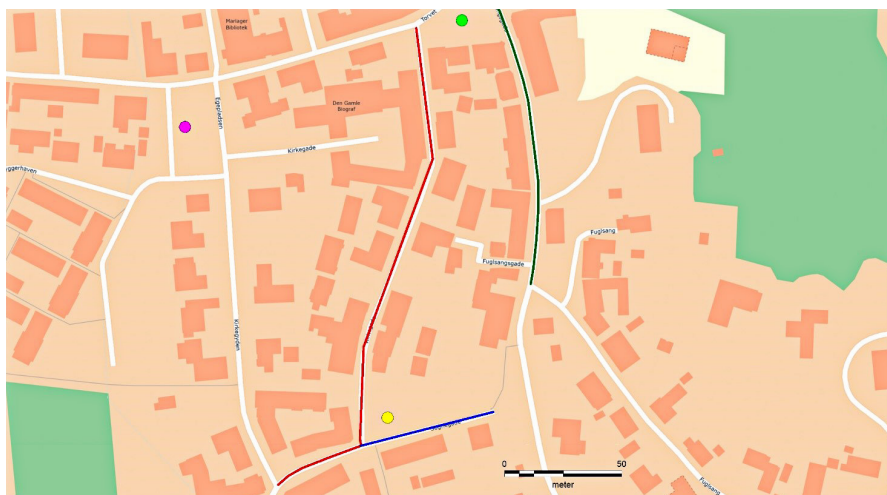
Mariager opstod formentlig efter Birgittinerklosteret var oprettet omkring 1440, og udviklede sig som følge af klostrets anlæggelse til en by. Denne by kom til at ligge nord for klostret på de lave arealer nede ved Mariager Fjord, mens selve klosteret lå på et bakke drag syd herfor. Inden klosterets oprettelse lå der formentlig en stormandsgård på dette bakke drag, og ved fjorden blev gårdens kirke, Sankt Peder Kirke, bygget, måske allerede i 1200-tallet. Kirken lå på den nuværende Egeplads. Fra byens opståen til 1588 fungerede denne som byens sognekirke, hvorefter den tidligere klosterkirke overtog funktionen, mens Sankt Peder Kirke blev revet ned.

Mariagers byplan er bygget op omkring landevejene fra vest, syd og øst. Den ældste del af byen er givetvis den østlige ved Torvet og langs Fuglsangsgade. Her er bevaret fem hvælvede, teglbyggede kældre fra omkring år 1600. Fra øst har bebyggelsen bredt sig til Kirkegade og til Sankt Peder Kirke. Vest for kirken lå en vandmølle med mølledam, oprindeligt ejet af klosteret.

Fra midten af 1500-tallet foregik der en omfattende tegl- og især kalkproduktion langs Mariager Fjord, og fra Mariager blev der afsendt et utal af skibsladninger til andre dele af landet. Derudover var der en mindre eksport af korn til Norge. Kalkbrændingen ophørte imidlertid stort set omkring år 1700, da egnens skove var forhuggede. På grund af det beskedne opland, konkurrence fra nabobyerne og den ringe kvalitet af byens jorde ramte den generelle købstadskrise fra ca. 1660 til slutningen af 1700-tallet Mariager hårdere end mange andre byer. Selv om Mariager ligesom de fleste andre købstæder oplevede økonomisk fremgang i både 1800- og 1900-tallet, forblev byen en af Danmarks mindste købstæder. Dog er Mariager i dag et yndet turistmål, idet byen opviser et unikt købstadsmiljø med en velbevaret bykerne, et intakt middelalderligt gadenet og mange bindingsværkshuse.

Undersøgelsens resultater

Ved den arkæologiske undersøgelse blev der fundet husrester i form af kulturlag såvel som egentlige konstruktioner. Huset lå på nordsiden af Sognegade, i den vestlige del af gadeforløbet, blot omkring 10 m fra hjørnet Kirkegade/Sognegade. Udgravningsfeltet var relativt lille, men huset vurderes at have været Ø-V orienteret med langsiden/facaden ud mod Sognegade og den vestlige gavl ud mod Kirkegade, muligvis i form af en reel hjørnebygning. Det opfattes som et beboelseshus.

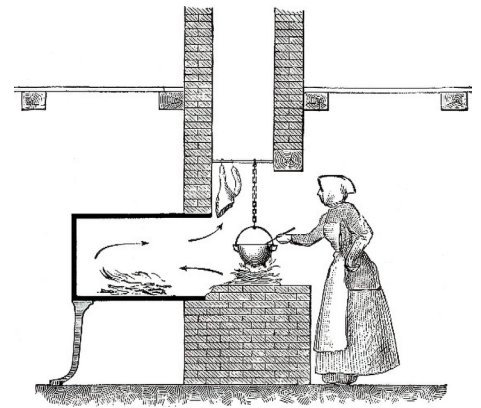

Nutidskort over Mariager. Den gule, lilla og grønne prik markerer hhv. udgravningslokaliteten, Skt. Peder Kirke og byens torv, mens den blå, røde og mørkegrønne streg angiver Sognegade, Kirkegade og Fuglsangsgade.

Nutidskort over Mariager. Med blå, gul og grøn prik er angivet hhv. Mariager Kloster, Skt. Peder Kirke (Egepladsen) og Torvet, mens den røde streg markerer Fuglsangsgade og den mørkegrønne streg Kirkegade.

Af huset fremkom en nord- og en sydlig syld, dvs. natursten, der sammen med en række tilsvarende sten danner fundamentet til en bygning. De udgjorde et Ø-V orienteret forløb langs med Sognegade, og bestod af op til hovedstore marksten. Der var kun omtrent 2,60 m imellem de to syldstensrækker, hvorfor der blot formodes at være påtruffet en mindre del af et større hus. Derudover har der været et, desværre bortgravede, antal N-S orienterede sten imellem førømtalte syldsten. Disse har muligvis udgjort en skillevæg i huset. Til huset blev der også fundet tydeligt varmepåvirkede lag samt sparsomme rester af et ildsted. Med tanke på den bortgravede skillevæg, kan der evt. være tale om en bilæggerovn. En bilæggerovn er en ældre ovntype med indfyring fra et tilstødende naborum. Ovnens var hyppigt sammenbygget med opholdsstuen og køkkenets ildsted, hvorved køkkenildens varme kunne genbruges til at varme stuen op. Bilæggerovnen bidrog dog ikke med noget lys, men sendte til gengæld heller ikke røg ud i stuen samtidigt med, at ovnens tykke vægge langsomt afgav varme til rummet.

Principskitse af bilæggerovn.

Oprindeligt blev huset opfattet som mest sandsynligt stammende fra 1600-1700-tallet, men ved hjælp af ¹⁴C-datering af hjemtagne prøver har det været muligt at tidsfæste huset bredt til 1450-1634 med en hovedvægt på tidsrummet 1450-1528. Huset har således været i funktion samtidig med det nærliggende Mariager kloster. Om bygningen har haft tilknytning til det omfattende klosterkompleks med tilhørende, omkringliggende økonomibygninger mv., eller om det skal opfattes som et regulært beboelseshus i byen er uvist. Hvis huset har tilhørt klostret, kan det evt. tænkes at være overgået til et egentligt beboelseshus ved afviklingen af klostret i 1536. Mariager Klosters ejendomme, herunder byens grunde, overgik således ved Reformationen til kronen, men i 1583 fik husejerne i Mariager ejendomsret til deres grunde.

Huset efterfulgtes på stedet af formodet havebrug. Dertil sås et nedbrydningslag, der muligvis kan være rester af et yngre hus på stedet eller blot være et indslag af påført materiale. Dateringen af disse lag er uvis, men de formodes at kunne dateres til nyere tid (1600-1800-tallet). Ifølge kortmateriale ses området i slutningen af 1600-tallet at være relativt tæt bebygget, mens arealet ved midten af 1700-tallet er udlagt som have i vest og mark/eng mod øst. Også på Original 1-kortet fra midten af 1800-tallet ses grundstykket at være ubebygget og have fungeret som have til en matrikel i Fuglsangsgade. Dette er et scenarie, der har gjort sig gældende helt frem til det nutidige byggeri, der har fordret denne arkæologiske undersøgelse.

Sammenfatning og perspektivering

Undersøgelsen har givet et indblik i Mariagers middelalderlige topografi og bebyggelse. Med den arkæologiske undersøgelse fremkom resterne af et hus med en mulig bilæggerovn, og ved hjælp af naturvidenskabelige dateringer af hjemtagne prøver har det været muligt at datere huset til senmiddelalderen. En datering, der placerer det samtidigt med Mariager Kloster. Fremtidige undersøgelser i Mariager har dog fortsat prioritering, idet der kun haves ganske få holdepunkter for byens middelalderlige udstrækning, økonomibygninger mm. med tilknytning til det omfattende klosterkompleks.

Udgravningsdata

Sognegade 1-5, Mariager

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 7308, 27.07.2020.
- Fund & Fortidsminder: 140705-244
- Kulturstyrelsen jnr. 20/06244
- Bygherre: Einar Thygesen A/S, Assens
- Undersøgt areal: 9 m²

- Deltagere i udgravningen:
  - Arkæolog Jeanette Ladefoged Halkier

- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg